

OBITELJ U DOŽIVLJAJU DJECE I MLADIH: OD PROŠLOSTI DO BUDUĆNOSTI¹

Antonija Žižak

Nivex Koller-Trbović

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Odsjek za poremećaje u ponašanju

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je upoznati samoiskaz i doživljaj vlastite obitelji djece i mladih kroz vremensku perspektivu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Podaci su prikupljeni polustrukturiranim intervjuom koji je vođen s četrdesetoro djece / mladih u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju tijekom razdoblja procjene njihovih potreba za daljnjim intervencijama društva. Intervju je sniman i doslovno prepisan, korigiran po potrebi od strane sugovornika te je provedena kvalitativna analiza teksta. Na taj način dobivene su teme, kategorije i dimenzije vezano uz brojna područja života djeteta, a za potrebe ovog rada izdvojene su one koje govore o obitelji. Rezultati pokazuju da je obitelj u doživljaju djece / mladih i kvalitativno i kvantitativno najzastupljenija tema, odnosno da su sugovornici jako okupirani tom temom (najviše odgovora). Pritom prevladava perspektiva prošlosti te postoje vrlo raznoliki obrasci doživljaja i prezentacije vlastite obitelji u smislu uvida, interpretacije i doživljaja obitelji. Nekoliko osnovnih poruka djece / mladih, sudionika istraživanja, u kontekstu vremenske perspektive ukazuju na to da je njihov obiteljski život u prošlosti bio ispunjen nizom problemskih i traumatskih situacija i doživljaja; da se sa sadašnjom distancom prema prošlosti mire s takvom obitelji te da budućnost planiraju, najčešće, nezavisno od svoje biološke obitelji. Djeca i mladi u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju, pokazalo je ovo istraživanje, mogu biti relevantan izvor informacija vezano uz područja koje se tiču njihova života. Stoga je moguće zaključiti da je samoiskaz djece i mladih u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju komplementaran stručnjačkoj perspektivi i neophodan u participativnom pristupu korisnicima intervencija.

Ključne riječi: doživljaj obitelji, samoprezentacija, djeca i mladi u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju

1. Uvod

Spoznaje o obiteljima uopće pa i onima za koje je skrb o njihovoj djeci na neki način preuzeo državni ili privatni intervencijski sustav (koja su smještena u dječje domove ili ustanove za djecu s poremećajima u ponašanju), u pravilu dolaze od stručnjaka i obojene su njihovom perspektivnom, teorijama i informacijama. U literaturi se ističe (primjerice Forehand, 1990) kako su istraživači i istraživanja zanemarili cjelovitost obiteljskog konteksta identificirajući samo pojedine aspekte djetetovog problem ponašanja te kako se i koliko ono javlja u funkciji roditeljske (ne)kompetentnosti. Proučavajući literaturu o utjecaju obitelji na razvoj djeteta Pederson i Gilby (1986) konstatiraju kako se relativno malo zna o dječjem doživljaju i razumijevanju obitelji. Među razlozima za upoznavanje dječjeg koncepta obitelji u provom redu ističu stjecanje saznanja o tome kako djeca uče i formi-

raju koncepte uopće. Budući je za očekivati da na formiranje koncepta obitelji utječe osobno iskustvo, israživanja koncepta obitelji mogu dati doprinos saznanjima o utjecaju osobnog iskustva na formiranje kognitivnih koncepta. Pregledom literature isti su autori utvrdili da:

- mala djeca (predškolci) imaju potpuno različit koncept obitelji od starije djece i odraslih;
- ne postoji snažnije izražena veza između dječijeg razumijevanje koncepta obitelji i iskustva u vlastitoj obitelji;
- djeca i odrasli imaju vrlo sličnu (stereotipnu) sliku prototipa obitelji, a razlike koje postoje među njima (u odnosu na broj članova, mjesto stanovanja, prisutnost treće generacije) više su povezane sa stupnjem kognitivnog razvoja na kojem se dijete nalazi nego s vlastitim obiteljskim iskustvom;
- djeca tendiraju zadržati stereotipnu sliku obitelji.

¹ Rad je prezentiran na XVII. World Congress of the International Association of Youth and Family Judges and Magistrates, Belfast, 27.8.-1.9.2006., a kratak sažetak na engleskom jeziku objavljen na web stranici kongresa: www.youthandfamily2006.com.

Jarrett i Burton (1999) ističu kako je kvalitativni pristup pogodan za proučavanje fluidnih i dinamičkih dimenzija obiteljske strukture. Kvalitativni pristupi proučavanja obilježja obiteljskog života najčešće uključuju prikupljanje podataka kroz intervju s članovima obitelji, promatranje i/ili snimanje obitelji, promatranje i sudjelovanje u događajima u zajednici namijenjenim obiteljima te intervju sa stručnjacima u području rada s obiteljima (Jarrett i Burton, 1999; Teare, Becker-Wilson i Larzelere, 2001). Razmatrajući valjanost intervju kao metode upoznavanja djece i mladih s poremećajima u ponašanju i procjenjivanja njihovih potreba za intervencijama Forehand (1990) navodi nalaze drugih istraživača i konstatira da su djeca pouzdan izvori informacija o sebi i svom ponašanju, obitelji, školi, aktivnostima i vršnjacima. Kad su djeca u dobi od 6 do 16 godina te informacije davala kroz strukturirani intervju usklađenost s podacima koji su dobiveni od majki iznosila je 80%. Usklađenost je bila i viša od tog prosjeka kad se radilo o činjenicama (84%), a nešto niža kad se radilo o psihosocijalnim procesima (69%).

UN Konvencija o pravima djeteta (2004) garantira djeci da će svi oni koji o njima vode računa, od roditelja do države, uvijek davati prednost najboljem interesu djeteta. Stoga je važno stalno provjeravati koliko se tog važnog načela pridržavamo u svakodnevnom životu, ali i u povremenim djelatnostima kakva je primjerice znanstveno - istraživački rad koji uključuje djecu. U znanstveno-istraživačkom projektu «Socijalnopedagoška dijagnoza – participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija»² u fokusu proučavanja je upravo perspektiva korisnika, to jest djece i mladih. Korisnička perspektiva postignuta je na način da su posebno pripremljeni stručnjaci višekratno razgovarali s četrdeset adolescenata u dobi od 12 do 20 godina na smještaju u stambenim zajednicama, odnosno uključenih u proces procjene potreba u specijaliziranim institucijama za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju.

U skladu s općim participativnim pristupom cjelokupnog znanstveno-istraživačkog projekta cilj ovog rada je upoznati i predstaviti misaone obrasce adolescenata u odnosu na doživljaj različitih aspekata obiteljskog života u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

2. Metode rada

2.1. Sudionici istraživanja

Sudionici u istraživanju su adolescenti u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju, oba spola u dobi od 12 do 20 godina. Riječ je o djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju koji se nalaze u procesu procjene potreba za intervencijama (27 sudionika iz Doma za odgoj djece i mladeži Zagreb i Karlovac) i mladima koji nakon dugogodišnjeg boravka u dječjem domu odlaze ili su već u stambenoj zajednici (13 sudionika iz Stambene zajednice Dječjeg doma Zagreb). Njih 40 sudionicima ovog istraživanja su postali u onom razdoblju svog života kad se donosi za njih važna odluka glede planiranja buduće interventne mjere ili smještaja u narednom životnom razdoblju. Dragovoljno su pristali sudjelovati u istraživanju nakon što su im svrha i proces istraživanja detaljno obrazloženi.

Obilježja sudionika istraživanja prema dobi i spolu su sljedeća:

- 22 sudionika su osobe muškog spola u dobi od 12 do 20 godina,
- prosječna dob muških sudionika je 15,6 godina,
- 10 sudionika je u dobi od 14 do 15 godina,
- 18 sudionika istraživanja su u dobi od 12 do 18 godina,
- prosječna dob sudionica je 16,2 godine,
- 2/3 sudionica su u dobi od 17 do 18 godina.

2.2. Način provođenja istraživanja

Početak rada s djetetom / mladom osobom bio je pomno pripremljen. Prije intervju vođen je razgovor radi pojašnjavanja svrhe i ciljeva projekta, informiranja o načinu rada, ulogama istraživača i sudionika / korisnika, mogućnosti odustajanja u bilo kojoj fazi istraživanja, zaštiti privatnosti i anonimnosti, te traženja dobrovoljnog pristanka na sudjelovanje u istraživanju. U tom smislu zadovoljeni su standardi Etičkog kodeksa istraživanja s djecom (2003).

U prikupljanju podataka korištena je metoda razgovora, tehnika polustrukturiranog intervju. Intervju je podijeljen prema osnovnim socijalnopedagoškim područjima: o sebi, obitelji, škola, društvo, slobodno vrijeme, interesi, intervencije, budućnost (vidjeti u Koller-Trbović i Žižak,

² Znanstveno istraživački projekt čiji je voditelj prof.dr.sc. Nivex Koller-Trbović se u razdoblju od 2002. do 2006. godine realizira na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a odobren je i financiran od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. Više o tome vidjeti u Koller-Trbović i Žižak, 2005.

2005). Vođen je maksimalno otvoreno s namjerom poticanja mlade osobe na samoprezentaciju, odnosno pričanje vlastite priče, vlastitim riječima, tempom i načinom, ali i postavljanjem konkretnih pitanja kako bi se dobile i ciljane informacije. Na taj je način postignuto dobivanje autentičnih izjava o vlastitom životu kroz navedena životna područja i vremensku perspektivu - sadašnju situaciju, iskustva i doživljaj prošlosti te projekciju budućnosti.

Podaci su prikupljeni u razdoblju od 2002. do 2004. godine.

2.3. Metode obrade podataka

Intervju je sniman, potom doslovno prepisan i dat na čitanje i uvid intervjuiranom sudioniku projekta. Načinjena su dodatna pojašnjavanja i/ili dopunjavanja ukoliko je bilo potrebno. Nakon što je svaki sudionik vidio tekst svog intervjuja i s njegovim sadržajem bio suglasan uslijedila je obrada i analiza. U obradi podataka korištena je kvalitativna analiza teksta. Temelj analize je postupak klasifi-

kacije i oblikovanja apstraktnih pojmova iz zapisa s ciljem sažimanja, strukturiranja, razumijevanja i tumačenja empirijske građe. Korišteni su slijedeći koraci kvalitativne analize:

- priprema teksta za kodiranje;
- timsko, konsenzualno, kodiranje (određivanje jedinice kodiranja, usklađivanje i razvrstavanje kodova: a) 1. reda ili sažetih izjava; b) 2. reda, odnosno dimenzija, c) 3. reda, odnosno kategorija; d) 4. reda, odnosno područja ili tema). Primjer kodiranja nekoliko izjava iz istog intervjuja po navedenim koracima dat je u tablici 1.
- uređenje teksta, interpretacija i argumentiranje konkretnim izjavama sudionika.

U neposrednom radu na kvalitativnoj analizi teksta pretežno smo se rukovodile smjernicama, koracima i načelima analize kako ih predstavlja Rapuš-Pavel (1999). Za pohranu i obradu podataka korišten je računalni program za kvalitativnu analizu teksta Nvivo.

Tablica 1. Primjer kodiranja:

Izvorni tekst i određivanje jedinice kodiranja (potcrtano)	Kodovi 1. reda (Sažimanje)	Kodovi 2. reda (Apstrahiranje) Dimenzije	Kodovi 3. reda (Klasificiranje) Kategorije	Kodovi 4. reda (Tematiziranje) Područja
<p>„<u>Sve je bilo u redu, samo je jedno jutro uzela stvari i otišla.</u> Očuh je odveo djecu u vrtić, ja sam spavao, bio sam bolestan, nisam išao u školu. <u>Ona je došla na vrata, rekla „aj bok“ i otišla i više je nisam vidio...</u>“ (33/40)³</p>	<p>Sve je bilo u redu do jednog jutra Otišla je Više je nisam vidio</p>	<p>Majčin odlazak</p>	<p>Traumatski – krizni događaj</p>	<p>O sebi</p>
<p>„<u>Znao se onako izivljavati na meni naprimjer. Poslije sam gledala kada je on moju mamu tukao.</u> Bila sam prvi razred mislim i došla sam negdje oko 5 sati doma i vidjela sam <u>kak moj očuh drži nož na mom, na moje mame vratu,</u> da je <u>želi ubiti</u> i gledala sam kak baca kamenje u prozor i tak sve...“ (5/40)</p>	<p>Očuh je tukao mene i mamu</p>	<p>Fizičko zlostavljanje</p>	<p>Socijalno-patološke pojave u obitelji</p>	<p>Obitelj</p>

3 Prvi broj u zagradi označava redni broj intervjuja-sudionika, a broj iza crte ukupan broj intervjuja-sudionika

Tablica 2. Broj kodiranih izjava po pojedinim područjima

Tema:	Broj kodiranih izjava ⁴ :
• O sebi	452
• Djetinjstvo	194
• Obitelj	641
• Škola	291
• Vršnjaci i slobodno vrijeme	472
• Poremećaji u ponašanju	140
• Intervencije	497
• Strategije suočavanja	108
• Normativne orijentacije	134
• Budućnost	190
Sveukupan broj kodiranih izjava	3119

Kao što je iz tablice 2 vidljivo opisanim postupkom kodiranja dobiveno je deset tema koje su djeca i mladi kroz samoprezentaciju opširno elaborirali. Osim planiranih, pojavile su se i neke nove teme (poremećaji u ponašanju, strategije suočavanja i normativne orijentacije). Također je vidljivo da je kao vrlo prepoznatljiva, zasebna tema, obitelj dobila najviše mjesta u samoiskazima adolescenata.

Ostvarenje cilja ovog rada zahtijeva da se na najvišoj razini apstrahiranja razmotre sve one izjave adolescenata koje se odnose na različite aspekte obiteljskog života, a povezane su ne samo s temom obitelji nego i s drugim temama, a posebice temama djetinjstvo, intervencije, o sebi i budućnost.

3. Rezultati i diskusija

Različite razine apstrahiranja opisa pojedinih aspekata obiteljskog života u odnosu na različitu vremensku perspektivu sažeto su prikazane u tablici 3.

Iz broja poruka u pojedinim kolonama može se razaznati da su mladi više usmjereni na samoprezentaciju svoje prošlosti, vjerojatno stoga jer su prošlošću još uvijek jako misaono okupirani (više o tome vidjeti u Koller-Trbović, Kalčić-Galeković, 2005). To se u pravilu događa svim ljudima sa snažnim iskustvima. Sadašnjosti mladi također

posvećuju puno prostora i energije i moglo bi se reći „da žive u prošlosti i sadašnjosti“. Budućnost se s druge strane naslućuje u tragovima.

Osnovne poruke mladih, sudionika ovog istraživanja, sagledane kroz vremensku perspektivu govore:

- da je njihov obiteljski život u prošlosti bio ispunjen nizom problemskih i traumatskih situacija i doživljaja;
- da se sa sadašnjom distancom prema prošlosti oni mire s takvom obitelji;
- da budućnost planiraju, najčešće, nezavisno od svoje biološke obitelji.

O problemskim, kriznim i traumatskim situacijama u prošlosti temeljem samoiskaza mladih, sažeto se može govoriti kroz tri ključne poruke.

1) Opis socijalnopatoloških pojava i kriznih događaja potvrđuje kompleksnost slike visoko rizičnih obitelji iz literature.

Primjerice, uobičajeno razumijevanje da krizni događaji uslijede iznenada i rezultiraju gubitkom kontrole nad vlastitim životom, gubitkom osobe

⁴ Kodirana izjava je sažeta, autentična izjava ili kod 1. reda.

Tablica 3. Ekstrahirane kategorije i dimenzije prema temama i vremenskoj osi⁵

PROŠLOST	SADAŠNJOST	BUDUĆNOST
Tema / Kategorija / Dimenzija	Tema / Kategorija / Dimenzija	Tema / Kategorija / Dimenzija
<p>O sebi</p> <p>Utjecaji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • drugačiji život • utjecaji drugih (roditelji) • više uzroka (selidbe, promjena odnosa u obitelji) <p>Traumatski krizni događaji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • smrt oca • majčin odlazak • izdvajanje iz obitelji • više vrsta zlostavljanja • pojava oca • mamina izbivanja • strukturalne promjene u obitelji • smrt majke • doživljaj prevarenosti od roditelja • roditelji umrli od bolesti <p>Djetinjstvo</p> <p>Tijek života u djetinjstvu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • česte promjene stanovanja • česte promjene skrbnika • česte promjene stanovanja i skrbnika <p>Briga za dijete u djetinjstvu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • članovi uže obitelji • članovi šire obitelji • članovi uže i šire obitelji • osobe izvan obitelji <p>Obitelj</p> <p>Zajedničke aktivnosti u obitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ništa • svakodnevica • pomoć oko povremenih poslova • igre i putovanja <p>Pravila u obitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bez pravila • nisu poštovana • nejednačena / promjenljiva • pravila o iskrenosti i poštenju • pravila o zaduženjima • dogovori – razumijevanje • jasna i poštovana • poslušnost • nejasna <p>Odgodni postupci roditelja / supstituta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • fizičko i psihičko kažnjavanje • kontrole i zabrane • popustljivost • vikanje i vrijeđanje • uvjetovanje • nereagirane • briga, razgovor, pomoć • nejednačeni <p>Socijalno•patološke pojave u obitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • fizičko zlostavljanje • alkoholizam oca / očuha • alkoholizam majke • prosjačenje • seksualno zlostavljanje • konzumiranje droga • zapuštanje • psihička bolest <p>Ranije intervencije</p> <p>Razlog intervencija:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nepovoljne okolnosti u obitelji • ponašanje djeteta i nepovoljne okolnosti u obitelji 	<p>O sebi</p> <p>Psihički doživljaj sebe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • doživljaj različitosti zbog uvjeta odrastanja <p>Veseli me:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vlastita obitelj <p>Najvažnije osobe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • članovi uže obitelji • članovi šire obitelji • članovi uže i šire obitelji • članovi uže obitelji i partneri <p>Brine me:</p> <ul style="list-style-type: none"> • obitelj <p>Promijenio/la bi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • da je dosadašnji život bio bez problema <p>Obitelj</p> <p>Procjena odnosa u obitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobri odnosi • upućenost na sebe • problematični odnosi • različiti s različitim članovima obitelji • ovisnost jednih o drugima <p>Odnos prema članovima obitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nezainteresiranost • dobar odnos • emocionalno negativan • bez kontakta – odnosa • osjećaj krivnje • uspostavljanje odnosa <p>Doživljaj sebe u obitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • važnija osoba od drugih • važna osoba • ravnopravna s drugima • uloga pomagača • važniji članovima šire obitelji • odbačen član • bez uvida <p>Doživljaj obitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pozitivan • ambivalentan • negativan • doživljaj različitosti • bez uvida <p>Promijenili bi u obitelji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ništa • sve • odnose • vratiti osobe kojih nema • upoznati oca <p>Poremećaji u ponašanju</p> <p>Razlog takvog ponašanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • utjecaj obitelji <p>Sadašnja intervencija – stambena zajednica</p> <p>Razlog dolaska u stambenu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nemogućnost povratka drugdje • problemi u obitelji 	<p>Budućnost</p> <p>Ciljevi i planovi za budućnost:</p> <ul style="list-style-type: none"> • usmjerenost na kvalitetu obiteljskog života i odnosa • usmjerenost na rješavanje trenutačne situacije <p>Želje za budućnost:</p> <ul style="list-style-type: none"> • konkretne i relativno realne želje • konkretne, ali teže ostvarive želje • želje kao iskaz općeprihvaćenih vrijednosti u društvu <p>Očekivanja i odnos prema budućnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • strah i neizvjesnost • očekivanje konkretnih problema

5 U tablici 3 navedene su dimenzije, kategorije i područja, dok je više o autentičnim izjavama sudionika istraživanja moguće naći u: Žižak, Vučinić-Knežević, 2004.; Jedud, Marušić, 2005.; Žižak, Koller-Trbović, Jedud, 2005.; Koller-Trbović, Kalčić-Galeković, 2005.; Koller-Trbović, Žižak, 2006.

ili važnih predmeta (doma) moglo se razaznati i iz izjava sudionika istraživanja. To se odnosi i na uobičajeno spominjane posljedice kriznih situacija kao što su: gubici, separacije, neizvjesnost i nesigurnost, emocionalna i misaona smušenost, strah, dezorijentacija, bespomoćnost, osjećaj povećane ranjivosti i izloženosti. Ono što je na neki način drukčije jest vrsta ili specifikacija događaja koji su sagledani iz perspektive djeteta. Činjenica da se radi o događajima u obitelji te da su ti događaji manje ili više inicirani (osim u slučaju smrti) od strane jednog od roditelja daje im posebnu težinu. Primjerice jedan dječak o tome kako ih je mama napustila kaže sljedeće: „Sve je bilo u redu, samo je jedno jutro uzela stvari i otišla. Očuh je odveo djecu u vrtić, ja sam spavao, bio sam bolestan, nisam išao u školu. Ona je došla na vrata, rekla „aj bok“ i otišla i više je nisam vidio...“ (33/40). To je samo jedna od potvrda kako je cjelokupnu sliku obitelji, njene funkcionalnosti / disfunkcionalnosti i utjecaja na djecu / mlade neophodno sagledavati iz više perspektiva, posebice dječje perspektive.

2) *Iskustvo mladih koje potvrđuje da njihove obitelji „nemaju dovoljno sadržaja“, ne pružaju stabilnost i sigurnost, nego stvaraju konfuziju kod djece.*

Specifičnije se može reći da se svakodnevne aktivnosti obiteljskog života vezuju uglavnom uz rutine poput čišćenja i pomoći u povremenim kućanskim poslovima, što odgovara konceptu koji se u literaturi uobičajeno naziva „podritualiziranim obiteljima“ (Kim i Jacobvitz, 2003). Pri opisu uobičajenog dana u obitelji prevladava stihijski način provođenja vremena. Primjerice jedan sudionik kaže: „Spavam do 10 – 11 sati (smije se), onda doručujem, onda se dosađujem kod kuće, pa onda van, nekad malo učim, ako baš moram, ak me tjeraju.“ (3/40)⁶. Među ostalim obiteljskim koceptima koji posebice zbunjuju djecu i mlade su i obiteljska pravila na kontinuumu od pre malo, preko nejasnih pravila pa do obrtanja uloga vezanih uz postavljanje pravila. Tako jedan mladić izražava ljutnju na svoju majku jer „ona ne radi svoj posao“. Ovako je to iskazao „Da se ujutro treba ranije ustati i ići raditi. Zato sam ljut na nju (mamu). Mora se i ona ustati da nam spremi doručak.“ (33/40)

3) *Razloge intervencije – unatoč tome što djeca imaju uvid u obiteljsku situaciju i razumiju razloge izdvajanja iz obitelji, to je bio i ostaje veliki šok za njih (i obitelj).*

Razlike u iskazu i doživljaju intervencija od strane korisnika proizlaze iz vrste intervencije, kao i dobi i statusa korisnika (Koller-Trbović, Žižak, 2006).

Ranije intervencije nastupile su najčešće zbog ukupne obiteljske disfunkcionalnosti. Od strane djece su doživljene izuzetno negativno, što se reflektiralo i na cijelo razdoblje adaptacije, ponekad i duže te je moglo rezultirati dodatnim promjenama smještaja i novim traumama. Unatoč tome, sadašnji doživljaj ranijih intervencija kod djece / mladih obično izaziva pozitivne reakcije, vjerovanje da je takva intervencija bila nužna i da im je koristila za budući život. Primjerice jedan dječak kaže: „...kaj sam bio u domu, to ne bi mijenjao...prošo sam puno toga i puno toga naučio i nisam razmažen...ovo je bilo najbolje rješenje za mene, da me otac stavio u dom, mada se ja nisam na početku mogao s tim pomiriti, al' došlo mi je u glavu i evo tak da sam zahvalan tim ljudima...kad kažu to je onaj mali XY koji je bio problem, a pogledaj ga sad...“ (19/40)

Sadašnja intervencija ima za cilj izvršiti procjenu svih relevantnih čimbenika za donošenje odluke o vrsti intervencije. Pretežito je usmjerena prema djeci / mladima koji su na dijagnostiku / procjenu došli iz razloga vlastitog neadekvatnog ponašanja, najčešće nedobrovoljno te koji se u početku ne osjećaju ugodno na smještaju. Ta nelagoda i strah brzo prolazi i sami izvješćuju o relativno dobrim uvjetima života, društvu, odgajateljima koji ih uvažavaju. Značajno je spomenuti da unatoč strogim pravilima, jasnoj strukturi dana i visokoj organiziranosti dana i zahtijevima, djeca / mladi uspijevaju slijediti zahtjeve i udovoljavati im. Nešto od toga potvrđuju i sljedeće izjave sudionika istraživanja: „Mislila sam da će ovdje biti grozno, da će se loše odnositi jedni prema drugima i Vi prema nama, ali je super.“ (32/40); „...promijenio sam svoje ponašanje, mislim bio sam ja dobar i prije, ali promijenio sam ponašanje i učenje, navikao sam se učiti, imam volju za učenjem i tako...“ (13/40).

Smještaj u stambenu zajednicu se najčešće događa nakon domskog tretmana kad je potrebno izvršiti pripremu za osamostaljivanje mlade osobe, a ne postoje adekvatne mogućnosti za to u prirodnoj sredini. Mladi tu prepoznaju brojne šanse za sebe, upravo za proces osamostaljivanja i “novog početka”. Svojim riječima u samo-

6 Više o tome vidjeti u Jedud, Marušić, 2005.

prezentaciji mladi su o tome govorili primjerice ovako: „*da počnem raditi, da se osamostalim, naučim kuhati, peglati i tak dalje...da postanem samostalnija.*“ (1/40) ili „*...dobila sam pravo na tu slobodu, tu privatnost, rješenje svih egzistencijalnih problema...lijep je osjećaj kad si možete skuhati kavu kad god želite, napraviti sendvič kad god želite, kakav je to lijep osjećaj.*“ (26/40)

O tome da se i kako se sa sadašnjom distancom prema prošlosti mladi mire s takvom obitelji i da im je ona važna mladi su govorili vrlo opširno. Ovdje izdvajamo samo nekoliko ključnih poruka.

1) *Obitelj je izuzetno važna u njihovoj samoprezentaciji i oni ju vrlo opširno, bogato, višeznačno i slikovito opisuju.*

Iako su mladi u svojim samoiskazima pokrivali vrlo široki prostor različitih tema ipak se jedna petina svih kodiranih izjava odnosi izravno na obitelj (tablica 2), a još puno veći broj izjava je posredno, preko drugih tema, vezan uz obitelj (tablica 3).

2) *Važan dio vlastitog identiteta je obitelj.*

O važnosti obitelji u definiranju vlastitog identiteta mladi su govorili puno i na različite načine. Počevši od opisa sebe u djetinjstvu i sjećanja na djetinjstvo („*Rekla mi je mama da sam bila dobra...*“ 30/40; „*Bilo je dosta svađa...dosta je bilo komplikacija...obiteljskih okupljanja, bilo je tu zabava, bilo je i tužnih stvari, primjerice svađe roditelja*“ 20/40), preko slike o sebi „*...shvatila sam da imaju povjerenje u mene i da se ponose sa mnom.*“ 3/40; „*...nisam zadovoljna životom, ali sam zadovoljna sa sobom*“ 39/40), najvažnijih osoba „*Ovog trena najvažnija osoba u mom životu je moja mama, sestra, brat, oni mi pružaju uvijek potporu kad god mi je teško*“ 20/40, pa do onog što ih brine i što bi mijenjali „*Brine me moja situacija doma, najveći problem predstavlja mi kako mama i tata u biti preživljavaju svaki dan doma*“ 23/40; „*...htjela bih cijeli svoj život promijeniti, da budem uz mamu i tatu, da budem dobra, cijelu svoju obitelj vratila bi na kup*“ 16/40.

3) *Opisi doživljaja članova obitelji i obitelji u cjelini imaju obilježja kontinuiteta i cjelovitosti.*

Opisi oca su bogatiji i raznovrsniji te se stječe dojam da su mladi u svom unutarnjem svijetu više zaokupljeni razmišljanjem o ocu, dok majku predstavljaju kroz odnos i iskustvo s njom. Temeljna optika za opis roditelja su problemi i dobrota. Na taj način je stvoren jedan doživljajni kontinuum od pozitivnog do negativnog. Konzistentnost doživljaja roditelja je i u tome da se pozitivan doživljaj veže uz neku vrstu osobnog dobitaka mlade osobe, a negativan uz svojevrsan gubitak. Doživljajni kontinuum roditelja i obitelji u cjelini su interpretirale Žižak i Vučinić-Knežević (2004), a za potrebe ovog rada autentičnim izjavama sudionika ilustriraju se samo ekstremni načini doživljavanja majke, oca, oćuha i obitelji (tablica 4).

Poruka vezanih uz planove za budućnost je značajno manje. Jednako su snažne, a planovi najčešće nezavisni od njihove biološke obitelji.

1) *Realni i konvencionalni ciljevi i planovi.*

Realnost i konvencionalnost se prije svega odražavaju u želji za završavanjem školovanja i zapošljavanjem, potom potpunim osamostaljivanjem te osnivanjem vlastite obitelji, a uz to i ostvarivanjem materijalnih uvjeta za život („*...da završim školu, zaposlim se, imam muža, djecu, obitelj, a poslije kuću, auto, normalno ko svi, k'o vi recimo*“ 16/40). Vrlo je izražena usmjerenost na planiranje obiteljskog života, često vrlo detaljno – bilo da je riječ o broju i spolu djece koju žele imati, bilo da je riječ o odnosima kakve žele ostvariti s bračnim partnerom i djecom („*...voljela bih svom mužu i djetetu pružiti jednostavno sreću, neće to biti neka napeta atmosfera, to će biti nešto onak' opušteno, mislim normalno da ću neke stvari zabranjivat', ne znam, loše društvo, drogu, alkohol i tak' dalje, ali jednostavno ono neće biti napeto dijete.*“ 15/40). Po svojoj konformističko-normativnoj orijentaciji na budućnost mladi u skrbi / tretmanu ne razlikuju se značajno od redovite populacije mladih u Hrvatskoj (Ilišin i Rdin, 2002), ali se značajno razlikuju po načinu na koji u budućnosti žele ostvariti svoje planove i ciljeve. Mladi iz redovite populacije računaju na podršku i pomoć od brojnih osoba iz svoje socijalne mreže, a mladi iz skrbi na sebe i vjeru u sebe (Žižak, Koller-Trbović i Jeđud, 2005).

Tablica 4. Usporedni prikaz ekstremnih načina doživljavanja majke, oca, očuha i obitelji (modificirano prema Žižak i Vučinić-Knežević, 2004., s. 210)

Doživljaj	Mama	Tata	Oćuh	Obitelj
pozitivan	Konkretna dobit	- Kvaliteta života - Lijepa sjećanja	- Pozitivna osoba - Unosi kvalitetu - Emocionalna dobit	- Međusobno pomaganje - Pomoć okrenuta prema van
izjave o pozitivnom doživljaju	„...zove me, evo baš me jučer zvala i uvijek pita što mi treba i što da mi kupi“ (22/40)	„On je umro...on je bio dosta ozbiljan čovjek, predan obitelji...on je na neki način pokušavao da nas usreći, znači, zajedno s nama je provodio vrijeme...ono koje je mogao...bio je bolestan, ali to nije pokazivao...nije htio da ja znam koliko pati...“ (6/40)	„On je dobar, sprijateljili smo se, ja sam njega poštovao, on je mene poštovao, znali smo se uvijek dogovoriti. Uvijek voli pomoći i tak...“ (33/40)	„Uvijek smo zajedno, pomažemo jedni drugima“ (6/40) „Mi smo dobra obitelj, volimo drugima pomagati, kad na primjer neko dođe mamu i tatu zamolit da mu nešto drugi dan pomogne u vrtu...pomoći će...obitelj je isto darežljiva...“ (31/40)
negativan	Strah	Nasilničko i zlostavljачko ponašanje	- Nagativne osobine - Neslaganje	Nezadovoljstvo životom u obitelji
izjave o negativnom doživljaju	„Inače ona se nije za mog tatu udala, ona vam ovako ima dijete. I onda kad rodi ostavi mu to dijete s kim je imla dijete...ja ne smijem tati mamu niti spomenuti ...“ (16/40)	„Tata je uvijek užasno vikao na nas i samo nas je tukao...tata je jako agresivan, ali on kaže da je to od rata da su mu otišli živci...on kaže da smo mu to sve mi krivi što su mu živci uništeni ...on kaže da će nas sve ubiti pa makar završio u zatvoru...ja se njega bojim“ (37/40)	„...nitko nije lošiji od mog očuha. On je teški alkoholičar...skoro svaki dan on dolazi pijan...“ (2/40) „On je meni rekao da iz ove kuće ću ići ja ili on. Ja sam njemu rekla JA. On nije vjerovao i ja sam treće večer već otišla.“ (5/40)	„Stalno me neko lupi, onda sam rekla tati da ću ga tužiti, onda je rekao neka samo probam, onda se više ne trebaš niti vratiti doma. Nije mi lijepo kod kuće.“ (37/40)

2) Planiranje samostalnog života.

Kako je naprijed rečeno, u planiranju samostalnosti mladi računaju na sebe. Neki od njih su to ovako izrazili: „moram se truditi sve je na meni, neće se niš samo od sebe napraviti, sve moram sama.“ (25/40); „...ja bum sam sebi pomagao...raditi ću, zaraditi ću.“ (13/40). Jedan dio mladih je u svojim izjavama poručio kako su donijeli odluku da neće ponoviti greške svojih roditelja. Svjesni da u buduću život stupaju sa slabom mrežom socijalne podrške u planiranju budućnosti usmjereni su na sebe i odnose s budućom

partenricom/partnerom, odnosno djecom. Stoga dobar dio njih život u budućnosti planira samostalno i neovisno od svoje primarne biološke obitelji. Među izjavama koje su išle u tom smjeru izdvajamo: „...otići u podstanare s prijateljima s kojima sam sad ovdje, raditi svoj posao koji volim, imati svoj stan, auto, ženu...o djeci ne razmišljam jer sama pomisao na to da bi imao djecu prije nego čvrsto tlo pod nogama... baca me u pomišljaj na moju prošlost, recimo, znači ... definitivno svojoj djeci ne želim takav život poput mene i to je ono što ću se najviše potruditi, rek'o sam, ako nisam mogao ja, imat će moja djeca...“ (8/40).

Zaključno

U smislu ostvarenja cilja ovog rada može se konstatirati kako je omogućio upoznavnje načina na koji adolescenti doživljavaju svoju obitelj u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. U odnosu na sadržaje tog doživljavanja pokazalo se veliko bogatstvo ili bolje rečeno pokazalo se da u samoprezentaciji mladi na različite načine „ulaze“ u temu obitelji, da im je obitelj izuzetno važna te da je za njih gotovo nemoguće govoriti o sebi na bilo kojem planu, a ne govoriti o obitelji. Stoga je i doživljajna razina vrlo bogata i vrlo raznolika. Upravo nas je lepeza te raznolikosti zanimala jer ona predstavlja temelje individualiziranog, participativnog pristupa. U odnosu na vremensku perspektivu pokazalo se da prevladava „pogled unazad“.

Uz sve to ovim se radom nastojalo pokazati

da mladi mogu biti relevantan izvor informacija. Nadalje, nastojalo se pokazati kako planiranje njihove budućnosti, u skladu sa zahtjevima Konvencije, nije moguće izvesti bez njihovog vrlo aktivnog sudjelovanja. Način i rezultati ovog participativnog istraživanja potvrđuju zaključak do kojeg je došla i Kobolt (1999) da se u procesu procjene potreba i planiranja intervencija za djecu i mlade heteroprocjene pokazuju pouzdanima prilikom opisivanja obilježja onih ponašanja koja se pojavljuju u školskom i izvanobiteljskom kontekstu, a da tek samoprezentacija omogućava razumijevanje doživljajne strane pojedinca, naročito obiteljskog konteksta. Tek zajednički – perspektiva stručnjaka, perspektiva korisnika i obitelji omogućit će participativno procjenjivanje potreba i planiranja intervencija.

LITERATURA:

- Etički kodeks istraživanja s djecom (2003) Vijeće za djecu Vlade RH, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
- Forehand, R. (1990): Families with A Conduct Problem Child. U: Brody, G.H. and Sigel, I.E. (eds): *Methodes of Family Reserch: Biographies of Reserch Projects*. Volume 2., Lawrence Erlbaum Associates, New York, 1-30.
- Ilišin, V., Radin, F. (2002). Mladi uoči trećeg milenija. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
- Jarrett, R.L. and Burton, L.M. (1999): Dynamic dimensions of family structure in low-income African American families: emergent themes in qualitative research. *Journal of Comparative Family Studies*, 30., 2., 170-177.
- Jeđud, I., Marušić, D. (2005): Način života u obitelji – perspektiva djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 41 (2). 71-85.
- Kim, L., Jacobvitz, D.B. (2003): Relationship Between Adult Attachment Representations and Family Ritual Quality: A Prospective, Longitudinal Study. *Family Process*. 42 (3), internet ver version.
- Kobolt, A. (1999): Rekonstruktivno hermeneutičko shvaćanje kao element socijalnopedagoške dijagnostike. *Kriminologija & socijalna integracija*. 7, 2, 195-211.
- Koller-Trbović, N., Kalčić-Galeković, L. (2005): Pogled na vlastito djetinjstvo djece i mladih s poremećajima u ponašanju ili u riziku na razvoj poremećaja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 41 (1). 3-17.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. (ur) (2005): Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. (2006): Samoiskaz djece i mladih s rizikom u obitelji i/ili ponašanju o doživljaju društvenih intervencija. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*. 13 (2). 12-31.
- Konvencija o pravima djeteta (2004): *Dijete i društvo*. 6 (1). 27-48.
- Penderson, D.R., Gilby, R.L. (1986): *Children's Concepts of the Family*. (u) Ashmore, D.M i Brodzinsky, D.M. (eds): *Thinking About the Family: Views of Parents and Children*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, 181-204.
- Rapuš-Pavel, J. (1999): Samoprezentacija mladostnikove življenske lege – pomen aktivne participacije mladostnika v procesu socialno pedagoške diagnoze. Magistarsko delo. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Socialna pedagogika.
- Teare, J.F., Becker-Wilson, C.Y. and Larzelere, R. E. (2001): Identifying Risk Factors for Disrupted Family Reunifications Following Short-Term Shelter Care. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 9., 2., internet verzija.
- Žižak, A. i Vučinić Knežević, M. (2004): Značaj djetetovog doživljaja i opisa roditelja u socijalnopedagoškom dijagnosticiranju. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 11.,2., 191-214.
- Žižak, A., Koller.Trbović, N. i Jeđud, I. (2005): Samoiskaz djece i mladeži u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju o budućnosti. *Dijete i društvo*, 7., 1., 117-137.

CHILDREN AND YOUTH EXPERIENCE OF FAMILY: FROM THE PAST TO THE FUTURE¹

Antonija Žižak

Nivex Koller-Trbović

University of Zagreb

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences

Department for Behavior Disorders

SUMMARY

The goal of this research was to assess the children and youth self-expression and experience related to their own families through the time perspective of past, present and future. The data was obtained through the half-structured interviews with 40 children/youth at risk and/or with behavior disorders. These interviews were conducted during the period of the assessment of the needs for further social intervention related to these children and youth. The interviews were recorded and transcribed, with necessary corrections made by the respondents, and after that, a qualitative analysis of the text was conducted. In that way, the researchers obtained the themes, categories and dimensions related to numerous areas of the child's life. For the requirements of this paper, we selected those related to the family area. The results have shown that the experience of children and youth is, both qualitatively and quantitatively, most frequently related to the theme of family, i.e. that the respondents are very much occupied with this theme (most responses were related to it). In this, the perspective of the past is dominant; there exists a wide range of patterns of experience and presentation of one's own family in the sense of insight, interpretation and experience of the family. Several basic messages of the children/youth respondents, in the context of time perspective, point to the fact that their family life in the past was filled with various problematic and traumatic situations and experiences; today, with distance in relation to the past, they are in process of reconciliation with their families. Most frequently, they see their future lives as independent from their biological families. This research has shown that the children and youth at risk and/or with behavior disorders can be a relevant source of information related to the areas of their lives. Therefore, it is possible to conclude that the self-expression of the children and youth at risk and/or with behavior disorders is complementary to the experts' perspective, and as such, irreplaceable in the participative approach to the users of the intervention.

Key words: *experience of family, self-presentation, children and youth at risk and/or with behavior disorders.*

1 The paper was presented in the XVII. World Congress of the International Association of Youth and Family Judges and Magistrates, Belfast, August 27th – September 1st 2006., and the summary in English was published on the web site of the Congress: www.youthandfamily2006.com.